

Talión a trestné právo predhispánských Nahuov

Peter Vyšný

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

E-mail: petervysny@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5132-1291

Talion and Pre-Hispanic Nahua Criminal Law

Abstract:

This paper confirms the hypothesis that the pre-Hispanic Nahua people had a more complex understanding of the principle of talion than is generally accepted, which was not limited to its use as a specific mode of punishment in which the nature of the punishment corresponded to the nature of the crime for which it was inflicted. In pre-Hispanic Nahua society, the principle of talion guided the punishment of offenders through religious-magical rituals that served both punitive and restorative functions. In the first instance, these rituals represented the perpetrators' punishment. In the latter, they primarily served to repair the "damaged" cosmic order with the aid of the gods. This was often associated with the gods' supernatural transformation of crimes and their negative consequences into positive phenomena. The rituals also served a secondary purpose of repairing injuries and compensating for damages suffered by victims and their survivors. The rituals used for punishment consisted of actions that were the opposite of those by which the crimes were committed and their negative consequences. As the perpetrators, the crimes and their consequences were conceptualised as dangerous and harmful pollution, the rituals used for punishment were purifying. The necessity of eliminating this pollution, coupled with the fact that only courts and other state bodies could perform these rituals, reinforced the state's monopoly on prosecuting and punishing criminals.

Keywords: pre-Hispanic period; Central Mexico; Nahuas; crime; punishment; ritual; talion; offender; pollution; meaning of punishing criminals in ritual form and according to the principle of talion

Kľúčové slová: predhispánske obdobie; Stredné Mexiko; Nahuovia; trestný čin; trestanie; rituál; talión; páchatel' trestného činu; znečistenie; význam trestania kriminálnikov v rituálnej forme a podľa princípu taliónu

Financovanie: Táto štúdia je výstupom z grantového projektu APVV č. 22-0079 Pre-meny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

Úvod

Trestné právo predhispánskych Nahuov¹ z Tenochtitlanu,² Tezcoca³ i z ďalších mestských štátov (*altepeme*; sg. *altepetl*) mezoamerickej oblasti Stredné Mexiko,⁴ či už patriacich (väčšinou) alebo nepatriacich do Aztéckej ríše,⁵ bolo, ako vyplýva z prameňov jeho poznania,⁶ značne rozvinuté. Toto sčasti obyčajové a sčasti zákonné, t. j. vládcami (*tlatoque*,

¹ Etnické skupiny patriace k Nahuom, alebo aspoň väčšina z nich, žijúca v Aztéckej ríši, býva často označovaná pojmom „Aztékovia“, ktorý je však problematický – z dôvodov, na ktorých bližšie vysvetlenie tu nie je priestor. Nahuovia žili v autonómnych mestských štátoch, ktoré sa z hľadiska svojej sociálnej, ekonomickej, politickej a administratívnej organizácie, ako aj svojho práva, náboženstva a kultúry (hmotnej i duchovnej) navzájom podobali, a to do veľkej miery, nie však úplne. Používali rovnaký jazyk nahuatl. K Nahuom/Aztékom existuje rozsiahla bibliografia. Z významných recentných syntéz možno uviesť: BERDAN, F. F. *Aztec Archaeology and Ethnohistory*. New York: Cambridge University Press, 2014. LOCKHART, J. *The Nahuas After the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*. Stanford: Stanford university Press, 1992. NICHOLS, D. L. – RODRÍGUEZ-ALEGRÍA, E. (eds.). *The Oxford Handbook of the Aztecs*. New York: Oxford University Press, 2016. SMITH, M. E. *The Aztecs*. 3rd edition. Hoboken, NJ: Wiley – Blackwell, 2012.

² Územie niekdajšieho Tenochtitlanu je dnes súčasťou hlavného mesta Mexika Ciudad de México (Mexico City). Tenochtitlan bol najvýznamnejším centrom Aztéckej ríše. K jeho právnym dejinám pozri VYŠNÝ, P. *El derecho en Tenochtitlan. Aspectos jurídicos del orden social de una ciudad-estado prehispánica*. Praha: Leges, 2019.

³ Tezcoco (Tetzoco, Texcoco) je v súčasnosti mestom nachádzajúcim sa asi 25 km severovýchodne od Ciudad de México. Bolo to druhé najvýznamnejšie centrum Aztéckej ríše. K jeho právnym dejinám pozri OFFNER, J. A. *Law and Politics in Aztec Texcoco*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

⁴ Mezoamerika bola jedným z tzv. kultúrnych areálov predkolumbovskej Ameriky. Zahŕňala dnešné stredné a južné Mexiko, Belize, Guatemalu, Salvádor, západ Hondurasu a severozápad Kostariky. Rozdeľovala sa na šesť oblastí. Jednou z nich bolo Stredné Mexiko, tvorené Mexickým údolím a údoliami v jeho okolí. K všeobecným dejinám Mezoameriky pozri napríklad LÓPEZ AUSTIN, A. – LÓPEZ LUJÁN, L. *El pasado indígena*. 3a ed. México: El Colegio de México, 2014. K právnym dejinám Mezoameriky pozri BROKMANN, C. H. *La flecha dorada. Pluralismo y derechos humanos en los sistemas jurídicos de Mesoamérica*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2018.

⁵ Aztécka ríša existovala od druhej štvrtiny 15. storočia po Kr. do roku 1521 po Kr., pričom zahŕňala väčšiu časť predhispánskeho Stredného Mexika, ako aj niektoré územia dnešného južného Mexika. Ríšu budoval a spravoval tzv. Trojspolok, tvorený susediacimi a spolupracujúcimi mestskými štátmi, a zároveň centrami ríše, Tenochtitlan, Tezcoco a Tlacopan. Z nich bol časom najvýznamnejší Tenochtitlan. Základnou územnosprávnou jednotkou v ríši bol Trojspolku podriadený, pritom však relatívne autonómny a autarký mestský štát. BERDAN, F. F. et al. (eds.). *Aztec Imperial Strategies*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1996.

⁶ Písomné pramene k predhispánskym Nahuom (Aztékom) pochádzajú z obdobia po španielskom dobytí – *conquiste* Aztéckej ríše (1519 – 1521), t. j. z koloniálneho obdobia. Ide o faktograficky veľmi bohaté, naratívne (napríklad kroniky) i úradné (právne) pramene, ktoré sú aj prameňmi poznania nahuaského (aztéckeho) práva. Na druhej strane je výpovedná hodnota týchto prameňov signifikantne limitovaná vo viacerých smeroch: v prameňoch sa v pomernej veľkej miere nazerá na predkoloniálne (predhispánske) obdobie cez prizmu súdobej španielskej (európskej, kresťanskej) spoločnosti a kultúry kolonizátorov, nahuaské (aztécke) tradície sú v prameňoch „premiešané“ s tradíciami kolonizátorov, a tým deformované (platí to prvých, ale aj o druhých tradíciách), niektoré pramene boli koncipované tak, aby podporili konkrétne

sg. *tlatoani*) uvedených mestských štátov vytvorené právo malo určité teoretické základy a upravovalo rozsiahly okruh trestných činov a trestov ukladaných za ich spáchanie.⁷ Jeho súčasťou bolo prepracované procesné právo,⁸ ktoré spolu so solidným inštitucionálnym zázemím trestného konania (vládca mestského štátu a jemu podriadené súdne a iné štátne orgány; pomocný personál, ktorý plnil policajné i iné funkcie) umožňovalo systematicky stíhať a trestať páchatel'ov trestných činov. Stíhanie a trestanie páchatel'ov boli pritom monopolom štátu, resp. vládcu.⁹

Nahuaské¹⁰ trestné právo, ako som v krátkosti ukázal na inom mieste,¹¹ bolo ďalej typickým náboženským právom. Pre tento druh práva je charakteristické, že jeho normy a sankcie majú pre ľudí, ktorí sa ním riadia, nielen sociálne, t. j. reálne, ale aj náboženské, t. j. nadprirodzené významy a účely, pričom však ich aplikujú spravidla iba sekulárne authority,¹² t. j. štátne a iné verejno-mocenské orgány.

Náboženský charakter trestného práva sa v predhispánskom nahuaskom prostredí prejavoval predovšetkým ako presvedčenie, že štátnomocenská represia kriminality je dostatočne účinná a vedie k dokonalej (úplnej) náprave zla spôsobeného trestnými činmi, iba ak sa uskutočňuje v réžii nielen ľudí, ale aj bohov, ktorí v pozemskom svete rôzne nadprirodzene pôsobia.¹³ Nie je preto prekvapujúce, že do trestania páchatel'ov trestných činov boli u Nahuov často „zahrnutí“ aj bohovia, a to tým, že najmä záver trestného konania, t. j. výkon trestu uloženého odsúdencovi, mal charakter určitého rituálu s náboženskými a magickými konotáciami.¹⁴

Rituálny výkon trestu sa v mnohých prípadoch aspoň sčasti prekrýval s trestaním kriminálnikov podľa princípu taliónu. Na základe tejto skutočnosti možno predpokladať, že talión mal u predhispánskych Nahuov určitý komplexnejší význam, ktorý presahoval jeho elementárne či inštrumentálne chápanie ako osobitného druhu, resp. spôsobu trestania, pri

---

ekonomické a politické záujmy ich autorov – kolonizátorov alebo naopak nahuaských (aztéckych) elit atď. VYŠNÝ, P. Pramene predhispánskeho práva Nahuov. In: OLŠOVSKÁ, A. – LACLAVÍKOVÁ, M. – MORAVČÍKOVÁ, M. (eds.). *Fontes iuris*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2017, s. 103 – 132.

⁷ OFFNER, *op. cit.*, s. 255 – 279 *et passim*. VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 194 – 227.

⁸ OFFNER, *op. cit.*, s. 245 – 255. VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 137 – 145.

⁹ Páchatel'ov trestných činov stíhal a trestal mestský štát, resp. jeho vládca ako najvyšší sudca príslušný pre všetky druhy trestnoprávných káz a majúci tiež exkluzívnu právomoc uložiť trest smrti s konečnou platnosťou. Svojpomocné potrestanie páchatel'a obeťou jeho trestného činu či pozostalými po jeho trestným činom usmrtenej obeti tak bolo vylúčené. Preto napríklad, ak podvedený manžel zavraždil svoju nevernú manželku, bol popravený. Porovnaj *Éstas son leyes que tenían los indios de la Nueva España, Anáhuac o México*. In: KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. CERVANTES Y ANAYA, J. de. *Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México*. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, s. 189.

¹⁰ Adjektívum od výrazu „Nahuovia“.

¹¹ VYŠNÝ, P. Trestné právo predhispánskych Nahuov a vyššia moc. In: LYSÝ, M. – MÚČSKA, V. – ROŠKOVÁ, D. (eds.). *Vyššia moc pri výkone spravodlivosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2024, s. 131 – 142.

¹² FIKENTSCHER, W. *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 131 – 132.

¹³ LÓPEZ AUSTIN, A. Sobre el concepto de cosmovisión. In: GÁMEZ ESPINOSA, A. – LÓPEZ AUSTIN, A. (coords.). *Cosmovisión mesoamericana. Reflexiones, polémicas y etnografías*. México: El Colegio de México, 2015, s. 17 – 51.

¹⁴ Porovnaj JOHANSSON, P. Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. *Estudios de Cultura Náhuatl*, 2010, Vol. 41, s. 91 – 136.

ktorom povaha trestov korešponduje s povahou trestných činov, za ktorých spáchanie sú ukladané, a ktorý najlepšie (hoci neúplne) vystihuje lakonické úslovie „oko za oko, zub za zub“. Túto hypotézu sa ďalej pokúsím bližšie preskúmať, ako aj preveriť, a to analýzou u predhispaných Nahuov praktizovaného trestania páchatel'ov trestných činov v rituálnej forme a podľa princípu taliónu a jeho širšieho ideového a spoločenského kontextu. Výkladu vlastnej problematiky predkladanej štúdie predchádza všeobecná charakteristika taliónu a jeho vzťahu k rituálnemu trestaniu páchatel'ov trestných činov.

1. Talión a rituálne trestanie páchatel'ov trestných činov všeobecne

Trestanie páchatel'ov trestných činov podľa princípu taliónu možno považovať za určitý rituál. Aby som túto skutočnosť mohol bližšie vysvetliť, zmienim sa najskôr o variantoch a funkciách taliónu.

Talión sa v svetových právnych dejinách vyskytoval frekventovane a vo viacerých variantoch, ktorých klasifikácia a interpretácia bádateľmi nie sú úplne jednotné. Napríklad, Jíří Starý a Tomáš Vítek rozlišujú dva varianty taliónu, a to – identický talión (*talio identica*), ktorý nazývajú aj „zrkadlovou spravodlivosťou“, a analogický talión (*talio analogica*), ktorý označujú aj pojmom „odplácajúca spravodlivosť“. Prvý variant taliónu podľa nich spočíval na myšlienke, že páchatel' si musí vytrpieť to isté, čo osoba, proti ktorej smeroval jeho trestný čin, pričom páchatel' tiež mohol byť potrestaný na mieste, na ktorom spáchal trestný čin, pomocou veci, ktorou spáchal trestný čin a pod. Jeho potrestanie bolo aj, či už reálne alebo symbolicky, akoby zrkadlovým obrazom, resp. obráteným, čiže nie voči obeti, ale voči páchatel'ovi orientovaným zopakovaním akcie, ktorou spáchal trestný čin (napríklad, ak bol páchatel' podpaľáčom, popravili ho upálením). Naproti tomu, ak sa uplatňoval analogický talión, trest postihol to, čím bol bezprostredne spáchaný trestný čin, napríklad zlodějovi sa odťala ruka, ktorou kradol, t. j. „potrestaná“ bola ruka.¹⁵

Udo Ebert charakterizoval talión podrobnejšie, ucelenejšie – a sčasti aj ináč – ako Starý a Vítek, pričom rozlíšil jeho nasledujúce, niekedy súbežne sa vyskytujúce, resp. prelínajúce sa varianty:

- a) identický alebo pravý talión, pri ktorom páchatel' je potrestaný dôsledne podľa zásady „oko za oko, zub za zub“, t. j. spôsobí sa mu presne to isté zlo, ktoré on predtým spôsobil obeti jeho trestného činu;
- b) analogický talión alebo prvá forma nepravého taliónu, pri ktorom druh trestu priamo zodpovedá skôr spôsobu alebo motívu spáchania trestného činu, ako jeho celkovej povahe („potrestanie“ telesného údu, ktorým bol spáchaný trestný čin, výkon trestu na mieste spáchania trestného činu alebo pomocou veci, ktorou bol spáchaný trestný čin, uloženie majetkového, resp. peňažného trestu za trestné činy spáchané s cieľom nelegálne sa obohatiť atď.);
- c) symbolický talión alebo druhá forma nepravého taliónu, pri ktorom trest a/alebo jeho výkon znázorňovali podstatu trestného činu (napríklad vypálenie určitého znamenia, indikujúceho spáchanie konkrétneho zločinu, na viditeľné miesto na tele trestaného);

¹⁵ STARÝ, J. – VÍTEK, T. Zákon, právo a spravodnosť v archaickém myšlení. In: ANTALÍK, D. – STARÝ, J. – VÍTEK, T. (eds.). *Zákon a právo v archaických kulturách*. Praha: Herrmann & synové, 2010, s. 24 – 26.

d) trestanie osôb, ktoré krivo obžalovali iných, trestom hroziacim krivo obžalovaným, a trestanie osôb, ktoré bránili výkonu uloženého trestu, tým istým trestom (v oboch prípadoch išlo o talión na pomedzí jeho pravej a nepravej formy).¹⁶

Na rozdiel od Starého a Vítka, Ebert nestotožnil zrkadlovú spravodlivosť (zrkadlové trestanie) s identickým, ale s analogickým a symbolickým taliónom, pričom však toto stotožnenie neabsolutizoval, ale pripustil, že zrkadlová spravodlivosť v minulosti niekedy dopĺňala aj identický talión.¹⁷

V tejto štúdií sa pridždam Ebertovho vymedzenia variantov taliónu, avšak iba voľne, keďže sa domnievam, že konkrétne prípady trestania podľa princípu taliónu nemožno väčšinou jednoznačne podradiť pod iba jeden z jeho variantov. Navyše, pre potreby tejto štúdie sú podstatnejšie funkcie ako varianty taliónu, pričom tieto funkcie plnili v zásade všetky varianty taliónu.

Funkcie taliónu (podobne ako jeho varianty) navzájom súviseli, resp. sa prelínali. Talión predovšetkým zatlačal do úzadia súkromnú odvetu, t. j. svojpomocné trestanie páchatel'ov trestných činov ich obeťami či pozostalými po ich (usmrtených) obetiach.¹⁸ Táto odvetu, ako je známe, sa pôvodne bežne uplatňovala, no v súvislosti s rozvojom štátu a jeho monopolu na stíhanie a trestanie kriminálnikov sa stala nežiaducim javom, a štát ju preto obmedzoval, a napokon úplne zrušil. Odvetu totiž prebiehala „živelne“ (nebola pod dostatočnou kontrolou štátu) a často sa pri nej používalo prílišné násilie – naproti tomu talión sa uplatňoval v réžii štátu a bol trestaním (aspoň zhruba) primeraným povahy a závažnosti spáchaných trestných činov. Odvetu ďalej – na rozdiel od väčšiny prípadov, v ktorých sa uplatňoval talión – mohla smerovať nielen voči páchatel'ovi, ale aj osobám, s ktorými ho spájala prirodzená solidarita (páchatel'ovi príbuzní a prípadne aj susedia či spolupracovníci), a to bez ohľadu na to, či sa tieto osoby na trestnom čine podieľali alebo nie. Napokon odvetu trestajúcej strany mohla podnieť pomstu trestanej strany, po ktorej nasledovali – v podstate „donekonečna“ – ďalšie odvety trestajúcej strany a ďalšie pomsty trestanej strany, čo narušalo poriadok a pokoj spoločnosti, garantovaný štátom.

Trestanie páchatel'ov trestných činov podľa princípu taliónu poskytovalo obetiam a pozostalým po (usmrtených) obetiach:

- a) morálnu satisfakciu (napríklad páchatelia si museli vytrpieť to isté, čo si predtým vytrpeli obeť) – tu išlo o Ebertov pravý, niekedy však aj o nepravý talión, resp. o kapitálny trest a fyzické tresty, ktorých výkon mohol byť spojený s rôznou dehonestáciou trestaných osôb;
- b) alebo materiálnu kompenzáciu (odškodné) – tu išlo o prvú formu Ebertovho nepravého taliónu, resp. o jeden z druhov Ebertovho analogického taliónu, a to konkrétne o majetkové či peňažné tresty;
- c) alebo aj satisfakciu, aj kompenzáciu.

Jiří Kašný v súvislosti s práve uvedeným konštatuje – na konkrétnom príklade trestného práva obsiahnutého v hebrejskej Biblii, ktorý však možno zovšeobecniť –, že talión bol prostriedkom nápravy nepriaznivého stavu, vzniknutého trestným činom, resp. bol

¹⁶ EBERT, U. Talion und Spiegelung im Strafrecht. In: KÜPER, W. et al. (Hrsg.). *Festschrift für Karl Lackner zum 70. Geburtstag am 18. Februar 1987*. Berlin: Walter de Gruyter, 1987, s. 399 – 403.

¹⁷ Tamže, s. 401 – 402.

¹⁸ WESTBROOK, R. et al. *A History of Ancient Near Eastern Law. Volume One*. Leiden – Boston: Brill, 2003, s. 74.

prostriedkom obnovy pôvodného, pred spáchaním trestného činu existujúceho stavu, a to v negatívnom zmysle (páchatelia boli potrestaní spôsobom korešpondujúcim s povahou nimi spáchaných trestných činov) alebo v pozitívnom zmysle (páchatelia museli poskytnúť odškodné).¹⁹ Stojí pritom za zmienku, že obeť alebo pozostalí po obetiach trestných činov niekedy preferovali materiálnu kompenzáciu pred morálnou satisfakciou. Napríklad z obdobia Starobabylonskej ríše (cca 1894 – cca 1595 pred Kr.) sú doložené prípady, keď osoby, do ktorých príbytkov sa prebúrali zloději, aby v nich kradli, neboli spokojné s ich potrestaním podľa Chammurapiho zákonníka. Toto potrestanie bolo jedným z druhov Ebertovho analogického taliónu a spočívalo v obesení zlodějov pred nimi vybúranými dieňrami do príbytkov, v ktorých kradli, t. j. zloději mali byť potrestaní v miestach, v ktorých spáchali trestný čin krádeže. Okradnuté osoby však často žiadali, aby zloději neboli popravení, ale aby nahradili škody, čo spôsobili (aby vrátili či zaplatili to, čo odcudzili, a opravili poškodené príbytky).²⁰ Pre okradnutých bola totiž oprava zlodějov príliš abstraktným zadosťučinením, ktoré pre nich nemalo z ich hľadiska najdôležitejší, praktický prínos, keďže nevedelo k náhrade škôd, ktoré utrpeli.

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že talión napomohol presadeniu monopolu štátu na stíhanie a trestanie kriminálnikov, individuálnej trestnej zodpovednosti a toho, aby tresty boli (aspoň zhruba) adekvátne povahy a závažnosti trestných činov. Talión bol tiež prostriedkom nápravy určitého nepriaznivého stavu, vzniknutého spáchaním trestného činu, resp. bol to prostriedok obnovy určitého priaznivého stavu, existujúceho pred spáchaním trestného činu; táto náprava, resp. obnova bola pre obeť trestných činov a pozostalých po (usmrtených) obetiach morálnou satisfakciou a/alebo materiálnou kompenzáciou.

Trestným činom spôsobený, nepriaznivý stav sa chápal ako určitá ujma či škoda, ktorú utrpeli obeť tohto trestného činu alebo ním usmrtená obeť a pozostalí po nej, a v širšom zmysle aj celá spoločnosť, resp. štát. U predhispánskych Nahuov, rovnako ako v mnohých iných historických kontextoch, bol však uvedený stav primárne interpretovaný inak, a to ako nežiaduce narušenie kozmického poriadku, t. j. usporiadania a fungovania vesmíru a pozemského sveta – ľudskej spoločnosti i prírody. Keďže kozmický poriadok bol považovaný za jedinou možnú, a tak aj za optimálnu formu ľudskej existencie – jeho jedinou, absolútne negatívnu alternatívou bol chaos –, každé narušenie tohto poriadku bolo treba riadne odstrániť, čo vzhľadom na jeho nadprirodzenú povahu, odvíjajúcu sa od presvedčenia o jeho stvorení a udržiavaní bohmi, predpokladalo rituálne akcie.²¹ Nie je preto

¹⁹ KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 98 – 106. Trestanie podľa princípu taliónu v negatívnom a pozitívnom zmysle v prostredí, v ktorom sa prvýkrát historicky objavilo, t. j. na starovekom Prednom východe, bližšie preskúmal ECKHART, O. 9. Die Geschichte der Talion im Alten Orient und Israel. In: ECKHART, O. *Kontinuum und Proprium. Studien zur Sozial- und Rechtsgeschichte des Alten Orients und des Alten Testaments*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996, s. 224 – 245.

²⁰ YOFFEE, N. Law courts and the mediation of social conflict in ancient Mesopotamia. In: RICHARDS, J. – VAN BUREN, M. (eds.). *Order, legitimacy and wealth in ancient states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 47 – 48.

²¹ K pojmu „kozmičský poriadok“ v širších súvislostiach pozri napríklad: TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations. A Comparative Study*. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 221, 416 – 417, 436, 447, 459 – 460, 462 – 466, 474 – 475, 486, 627, 634. VÍTEK, T. – STARÝ, J. Zrcadlení chaosu. Úvodní studie. In: VÍTEK, T. – STARÝ, J. – ANTALÍK, D. (eds.). *Řád a chaos v archaických kulturách*. Praha: Herrmann & synové, 2010, s. 12 – 45.

prekvapujúce, že výkon trestu bol určitým rituálom. Zostáva však vysvetliť, ako konkrétne tento výkon súvisel s taliónom.

Kozmos (vesmír, pozemský svet ľudí) v dobových predstavách konštituovali rôzne prvky (bohovia a ľudia, fauna a flóra, kultúrna krajina a „divočina“, mestá a vidiecke sídla, nadprirodzené aktivity bohov, profánne a sakrálne aktivity ľudí, vládnuca vrstva a obyčajní ľudia, svetlo a tma, teplo a chlad, dážď a sucho, pôrody a úmrtia atď.), ktorým sa pripisovali (aj) nadprirodzené významy. Tieto prvky mali určité typické pozície a funkcie, boli spojené s určitými typickými akciami a interagovali v určitých typických formách, čo spolu so skutočnosťou, že boli prepojené do jednotného systému, zakladalo istý poriadok, ktorým sa riadili usporiadanie i správny „chod“ (napríklad striedanie dní a nocí a ročných období) kozmu. Trestná činnosť bola v rozpore s týmto poriadkom a teda narúšala – v rôznych konkrétnych smeroch a podobách – systém predstavujúci kozmos, čo možno vyjadriť aj tak, že doň vnášala škodlivé anomálie. Anomálie boli vo všeobecnosti chápané ako spôsobenie istej nerovnováhy protikladných, resp. za „dobré“ alebo „zlé“ považovaných prvkov kozmu, či ako vyvolanie určitej „poruchy“ v mechanizmoch fungovania kozmu. Zároveň existovala, a to v mnohých kultúrach sveta, aj ďalšia konceptualizácia týchto anomálií, ktorou sa rozsiaholo zaoberala Mary Douglasová.²²

Douglasová uvádza, že k anomáliám sa zaraďovalo všetko (aj kriminalita), čo bolo považované za znečistené, a to v symbolickom/náboženskom zmysle (napríklad mäso určitých zvierat) a/alebo v materialistickom/sekulárnom (resp. v hygienickom, medicínskom) zmysle (napríklad exkrementy). Inak povedané, človek, zviera, hnuťelná či nehnuťelná vec, niektoré formy správania a konania a pod. mohli byť znečistené pomyselné (napríklad zločinec mohol byť znečistený preto, že svojím zločinom poškvrnil česť a povest' seba i svojich príbuzných a seba i ich uvrhol do hanby) a/alebo reálne (napríklad zablatená obuv či zapáchajúce oblečenie). Znečistenie bolo pritom v oboch prípadoch vnímané ako seriózne nebezpečenstvo pre širšiu spoločnosť, a to tým viac, že malo potenciál sa rozširovať (zväčšovať), resp. bolo nákazlivé.²³ Stotožnenie tohto nebezpečenstva s anomáliami potom jednoznačne poukazovalo na nevyhnutnosť ich rýchleho a účinného odstránenia.²⁴

Na toto odstránenie slúžilo – popri iných prostriedkoch – trestanie kriminálnikov, ktoré muselo nastúpiť aj vtedy, keď títo trestné činy nespáchali úmyselne, a nestali sa tak zámerne zdrojmi a šíriteľmi znečistenia. Znečistenie totiž mohlo vzniknúť aj ľudskými akciami, ktoré neboli intencionálne, ako aj konaním niektorých zvierat, ktoré znečistilo ľudí, čo sa s nimi náhodne dostali do kontaktu atď.²⁵

Pre odstránenie anomálií, spôsobených trestnými činmi a reprezentovaných konkrétnymi podobami znečistenia, bol teda podstatným fakt ich výskytu, ktorý sám osebe postačoval na uloženie a výkon príslušného trestu; kto a v akom rozsahu tieto anomálie zavinil a za akých okolností vznikli, malo skôr len sekundárny význam. Tresty tak neboli iba nástrojmi

²² DOUGLASOVÁ, M. *Čistota a nebezpečí. Analýza konceptu znečistení a tabu*. Praha: Malvern, 2014.

²³ Tamže, kap. 1 – 3.

²⁴ Podľa Douglasovej boli anomálie odstraňované najmä týmito spôsobmi: ich novou interpretáciou, umožňujúcou ich zakomponovanie do kozmického poriadku; ich fyzickou elimináciou; systematickým vyhýbaním sa im; diskrimináciou, perzekúciou a represiou osôb a praktík, s ktorými boli spojené; ich zahrnutím do rituálov. Tamže, s. 77 – 78.

²⁵ Tamže, s. 160 – 161.

represie páchatel'ov trestných činov, ale aj – a to predovšetkým – reakciou spoločnosti (štátu) na anomálie a znečistenie, vedúcou k ich odstráneniu. Jeho už spomenutá nevyhnutnosť mala za následok automatickosť aplikácie naň slúžiaceho prostriedku, t. j. trestu, ktorú podporovalo aj to, že pravidlá prevencie a eliminácie znečistenia sa iba v obmedzenej miere zhodovali so spoločenskou morálkou a na rozdiel od nej (alebo aspoň od jej časti) boli riadne vynucované štátnomocenskými, a prípadne aj inými verejnomocenskými, autoritami,²⁶ na základe čoho ich možno považovať za právne (trestnoprávne) normy.

Keďže spáchanie trestného činu znečisťovalo – jednak páchatel'a a aspoň potenciálne aj jeho príbuzných, susedov či spolupracovníkov, jednak širšiu spoločnosť –, trest, ktorý sa následne uložil, resp. výkon tohto trestu, museli mať opačný, čiže purifikačný efekt, ktorý sa často dosahoval rituálom spočívajúcim v obrátenom (akoby v zrkadle videnom) zopakovaní akcie, ktorou bol spáchaný trestný čin, teda trestaním (väčšinou iba samotných) páchatel'ov trestných činov podľa princípu taliónu.²⁷ Tento rituálny spôsob trestania možno považovať za tzv. homeopatickú mágiu, založenú na predstave, že určitú situáciu či akciu možno vyvolať nastolením podobnej situácie či realizáciou podobnej akcie (*similia similibus*), napríklad liatím vody na zem možno privolať dážď. Z tohto uhla pohľadu výkon trestu, ktorým došlo k obrátenému zopakovaniu akcie, ktorou bol spáchaný trestný čin, túto akciu magicky neutralizoval, čím zároveň obnovil priaznivý stav (harmonické usporiadanie, správny „chod“) kozmu a jeho poriadku, predtým narušený trestným činom.²⁸ Obrátené zopakovanie akcie, ktorou bol spáchaný trestný čin, pritom mohlo byť reálne alebo len symbolické, alebo sčasti reálne a sčasti symbolické, úplné alebo len čiastočné.

Okolnosť, že najdôležitejším cieľom rituálneho trestania páchatel'ov trestných činov podľa princípu taliónu bolo rituálne a magicky „opraviť“ kozmický poriadok „poškodený“ trestným činom, a tým obnoviť jeho optimálny, t. j. všeobecne prospešný stav, poukazuje na restoratívnu funkciu tohto spôsobu trestania. Skutočne, funkciu taliónu nebola iba odplata páchatel'ovi, ale aj náprava všetkého zlého, čo spôsobil svojím trestným činom, pričom z tejto nápravy profitovali nielen obeť či pozostalí po obeti, ale aj celá spoločnosť. Trestanie kriminálnikov podľa princípu taliónu možno potom priradiť k tzv. restoratívnym rituálom. Nimi Geoffrey P. Miller rozumie rituály, ktorých účelom bola eliminácia negatívnych konzekvencií správania odchyľujúceho sa od, resp. dostávajúceho sa do rozporu so záväznými formami správania, spojenými so zastávaním konkrétnych sociálnych rolí.²⁹ Miller tieto rituály, patriace k nim postulovanej, širšej kategórii rituálov s právnou funkciou,³⁰ rozdelil na očistné, uzdravujúce (liečiteľské) a spovedné;³¹ trestanie páchatel'ov

²⁶ Tamže, s. 179 an.

²⁷ Tamže, s. 186 – 187.

²⁸ EBERT, *op. cit.*, s. 416.

²⁹ MILLER, G. P. The Legal Function of Ritual. *Chicago-Kent Law Review*, 2005, Vol. 80, Issue 3, s. 1220 an.

³⁰ Hoci rituály boli a sú štandardnou súčasťou právneho života, Miller nehovorí priamo o „právnych rituáloch“, ale o „rituáloch s právnou funkciou“, ktorá je iba jednou z ich (väčšinou) viacerých funkcií. Právnou funkciou rituálov je podľa Millera regulovať a kontrolovať správanie nositeľov sociálnych rolí tak, aby bolo v súlade so záväznými formami správania, spojenými s týmito rolami. Rituály s touto funkciou pritom ľudom poskytujú nové sociálne roly, alebo im pomáhajú zotrvať v ich aktuálnych sociálnych rolách a riadne ich zastávať, alebo korigujú negatívne konzekvencie ich správania, nezodpovedajúceho sociálnym rolám, ktorých sú nositeľmi. Tamže, s. 1181 an.

³¹ Tamže, s. 1220 an.

trestných činov podľa princípu taliónu možno v rámci tohto jeho rozdelenia klasifikovať ako očistný či uzdravujúci rituál.

2. Talión a rituálne trestanie páchatel'ov trestných činov u predhispánskych Nahuov

Aj u predhispánskych Nahuov bolo spáchanie trestného činu považované za škodlivé narušenie kozmického poriadku, ktoré muselo byť rýchlo a účinne odstránené, a to potrestaním páchatel'a, majúcim rituálnu formu a často sa (aspoň sčasti) riadiacim princípom taliónu. Podľa nahuaskej kozmovízie³² kozmos a jeho poriadok stvorili a udržiavali bohovia v podobe, ktorá bola – pre bohov, ale aj pre ľudí – akýmsi *bonum commune*. Kozmos táto kozmovízia interpretovala ako hierarchiu troch samostatných, avšak nadprirodzene navzájom komunikujúcich svetov – podsvetia, nad ním sa nachádzajúceho pozemského sveta ľudí a nad týmto svetom existujúceho sveta bohov (nebesá). Pozemský svet bol chápaný ako priestor horizontálne rozdelený na štyri kvadranty (každý z nich bol orientovaný na inú svetovú stranu a kontrolovali ho iní bohovia), ktoré obklopovali (každý kvadrant z inej svetovej strany) jeho posvätný stred, ktorým bol okrsk s monumentálnymi kultovými budovami v centre Tenochtitlanu. Z podsvetia i z nebies prúdili do pozemského sveta spirituálne sily (energie) božského pôvodu a nadprirodzeného charakteru, z ktorých – ako z akýchsi duší – boli zložení bohovia a sčasti aj ľudia, zvieratá, rastliny a prvky neživej prírody a ktorých dostatok alebo naopak úbytok, či určité transfery, spôsobovali rôzne javy v prírode, spoločnosti i v životoch jednotlivcov.³³ Tieto sily boli ďalej považované za „výživu“ pre bohov, ktorú im ľudia mali dlhovať za to, že bohovia – niektorí sebaobetovaním sa – stvorili kozmos (čiže aj ľudský svet) a sústavne udržiavali jeho existenciu a správny každodenný „chod“; odtiaľto pramenil aj fenomén prinášania ľudských obetí bohom,³⁴ spočívajúci – v predstavách Nahuov – v poskytovaní spirituálnych síl, uvoľnených z tiel ľudí ich rituálnou popravou, bohom ako „výživu“, ktorú si bohovia zasluhovali za ich aktivity zabezpečujúce pretrvanie kozmu (čiže aj ľudského sveta).³⁵

Ako vidieť, kozmický poriadok mal pre Nahuov nadprirodzený a božský, t. j. objektívne daný, a teda ľuďmi – na rozdiel od bohov – neovplyvniteľný charakter. Zároveň naň nazerali ako na *condicio sine qua non* samotnej existencie ľudstva, a súčasne optimálnej formy tejto existencie, a preto bolo pre nich mimoriadne dôležité, aby nezanikol (podľa dobových predstáv mu to denno-denne hrozilo), k čomu popri bohoch mali prispievať aj

³² Kozmovízia nie je iba určitým, v prípade Nahuov náboženským svetonázorom, ale aj jeho systematickou realizáciou v každodennom živote ľudí. Ide o intersubjektívnu sieť mentálnych aktov, na základe ktorých ľudia svoj svet nielen vnímajú, zakúšajú, popisujú či vysvetľujú, ale v ňom aj – viac-menej v súlade so svojím svetonázorom – dennodenne konajú, čím vytvárajú určitú sociálnu realitu/prax, v ktorej sa sprítomňujú idey ich svetonázoru; svetonázor tak formuje sociálnu realitu/prax, čo však platí aj naopak. LÓPEZ AUSTIN, *Sobre el concepto de cosmovisión*, s. 17 – 51.

³³ LÓPEZ AUSTIN, A. *Cuerpo humano e ideología. Las concepciones de los antiguos nahuas. I.* México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Antropológicas, 2004, s. 221 an.

³⁴ Bohom boli väčšinou, nie však výlučne obetovaní vojnoví zajatci, t. j. cudzinci.

³⁵ CARRASCO, D. *Náboženství Mezoameriky. Kosmovize a obřadní centra.* Praha: Prostor, 1998, 2. a 3. kap. LÓPEZ AUSTIN, *Sobre el concepto de cosmovisión*, s. 17 – 51. KOVÁČ, M. *Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov.* Bratislava: Chronos, 2002. LEÓN-PORTILLA, M. *La filosofía náhuatl estudiada en sus fuentes.* México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Históricas, 1993.

Ľudia – periodickým prinášaním ľudských obetí, ale aj stíhaním a trestaním kriminálnikov, narúšajúcich panujúci spoločenský poriadok ako integrálnu súčasť kozmického poriadku. Nevyhnutnosť „opravy“ trestným činom „poškodeného“ kozmického poriadku, t. j. nutnosť trestania kriminálnikov, však vyplývala nielen z práve načrtnutého, zásadného významu tohto poriadku, ale aj zo skutočností opísaných ďalej.

Tlatoani (vládca) bol pozemským garantom udržiavania a „opravovania“ spoločenského i kozmického poriadku³⁶ a v tejto súvislosti zodpovedal aj za riadne stíhanie a trestanie kriminálnikov. Plneniu tejto úlohy (ako aj jeho iných úloh) napomáhali jeho značná prestíž, autorita i reálna moc, odvíjajúce sa od istej sakrálnosti jeho osoby. Pre Nahuov sice nebol bohom,³⁷ no v jeho tele, ako sa domnievali, sídlili spirituálne sily, napríklad sila *tonalli* stotožňovaná so svetlom a teplom, v signifikantne väčšom rozsahu ako v telách ostatných ľudí, a boli aj mocnejšie ako sily ostatných ľudí,³⁸ čo z *tlatoaniho* robilo pozemského zástupcu, predstaviteľa a hovorcu bohov. Sakrálny rozmer *tlatoaniho* osoby dokladala tiež skutočnosť, že bol jediným človekom, v prospech ktorého boli obetovaní ľudia (inak boli ľudia obetovaní iba bohom); konkrétne boli *tlatoanimu* obetovaní niekoľkí otroci a zločinci odsúdení na smrť, a to v deň, na ktorý podľa rituálneho kalendára (*tonalpohualli*) pripadalo znamenie *ce quiahuitl* (t. j. „1-dážď“).³⁹

Povšimnutiahodnými dokladmi dobového presvedčenia o nevyhnutnosti represie kriminality sú ďalej nahuaské conceptualizácie trestnej spravodlivosti. Nahuovia ju chápali ako všadeprítomnú, neúprosnú a nebezpečnú silu,⁴⁰ ktorej, t. j. svojmu potrestaniu, nemôže uniknúť žiadny delikvent,⁴¹ či obrazne ako šelmu nemilosrdne požierajúcu všetkých delikventov bez rozdielu alebo ako pascu nastraženú vládcom, z ktorej sa tí, čo do nej spadnú, už nikdy nevyslobodia, a to, dokonca, ani ak by sa prípadne ukázalo, že sú nevinní.⁴² Ako vidieť, nahuaské trestné právo fungovalo aj vďaka zastrašovaniu možných budúcich páchatel'ov trestných činov, spočívajúcemu v zdôrazňovaní skutočnosti, že žiadny z týchto činov nezostane nepotrestaný. Nahuaský koncept trestnej spravodlivosti tak možno vystihnúť sentenciami ako „spravodlivosť je slepá“ či *fiat iustitia pereat mundus*. Tento koncept je tiež výrazom skutočnosti, že nahuaské trestné procesy mali inkvizičný charakter, nesmeli trvať dlhšie ako 80 dní a boli vedené profesionálnymi sudcami, ktorí dôkladne skúmali okolnosti pojednávaných prípadov a riadne vykonávali dôkazy (okrem prisah, ktorých pravdivosť bola božsky garantovaná, mali racionálny charakter; ordálie sa nepraktizovali).⁴³

Napokon poukazuje na nevyhnutnosť trestania kriminálnikov aj nahuaské presvedčenie o jeho restoratívnom charaktere, teda o tom, že jeho funkciou nie je iba represia páchatel'ov,

³⁶ IBARRA GARCÍA, L. *La moral en el mundo prehispánico. Una contribución a la sociología de la normatividad*. México: Porrúa, 2008, s. 145 an.

³⁷ GRAULICH, M. La royauté sacrée chez les aztèques de México. *Revista Española de Antropología Americana*, 1998, No. 28, s. 99 – 117. TRIGGER, *op. cit.*, s. 83 – 84.

³⁸ BRUMFIEL, E. M. The politics of high culture: issues of worth and rank. In: RICHARDS, J. – VAN BUREN, M. (eds.). *Order, legitimacy and wealth in ancient states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 134.

³⁹ SAHAGÚN, B. de. *Historia general de las cosas de la Nueva España, I*. Madrid: Dastin, 2001, s. 330.

⁴⁰ OFFNER, *op. cit.*, s. 243 – 245.

⁴¹ SAHAGÚN, *Historia general de las cosas de la Nueva España, I.*, s. 599, 607.

⁴² Tamže, s. 600.

⁴³ VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 139 – 142.

ale aj náprava ujem a náhrada škôd, spôsobených trestnými činmi – nielen konkrétnym obetiam a pozostalým po obetiach, ale aj celej spoločnosti (štátu) a celému kozmickému poriadku. Toto presvedčenie súviselo s nahuaským chápaním trestného činu, trestu a jeho rituálneho a princípom taliónu sa riadiaceho výkonu a páchatel'a trestného činu.

Nahuaské nazeranie na trestný čin, resp. na akýkoľvek delikt (*tlahtlacolli*), nie je totožné s konceptom hriechu v kresťanstve, hoci autori prameňov poznania predhispánskej nahuaskej spoločnosti, vzniknutých po španielskom obsadení jej životného priestoru, vzťahli na nahuaské delikty práve tento koncept. Na rozdiel od kresťanského hriechu, nahuaský delikt nebol abstraktným zlom (protikladom abstraktného dobra), ale konkrétnym a materializovaným, pravda, v predstavách Nahuov často aj určitý nadprirodzený význam majúcim, narušením kozmického poriadku (a, samozrejme, aj spoločenského poriadku ako jeho integrálnej súčasť). Toto narušenie bolo nutné odstrániť, čo sa však podľa Nahuov nemohlo udiť tak, žeby nejaké božstvo zločincovi odpustilo jeho úprimne vyznaný a oľutovaný hriech, ale iba „opravou“ trestným činom „poškodeného“ kozmického poriadku, pričom táto „oprava“ spočívala v potrestaní páchatel'a vykonaním rituálu, ktorý korešpondoval s druhom spáchaného trestného činu.⁴⁴ Napríklad, cudzoložstvo (*tetlaximaliztli*) sa trestalo smrťou, pričom cudzoložníci boli ukameňovaní. Tento spôsob popravy súvisel s tým, že prúd kameňov, čo na nich dopadal, pripomínal dážď, ktorý bol zase stelesnením pre Nahuov mimoriadne vzácnej, plodivej sily ako jednej zo spirituálnych síl, zabezpečujúcej úrodu, plodnosť žien a samíc zvierat a pod. Keďže cudzoložníci svojím sexuálnym aktom neúžitečne plytvali plodivou silou, boli potrestaní rituálom, ktorý možno považovať – podľa spomenutého princípu homeopatickej mágie – za nástroj nadprirodzeného doplnenia vyplytvanej plodivej sily, a tým aj odstránenia jej úbytku, ktorý predstavoval konkrétne narušenie kozmického poriadku, spôsobené trestným činom (cudzoložstvom).⁴⁵ V lapidácii (*tetepacholiztli*) cudzoložníkov možno zároveň vidieť ich potrestanie podľa princípu taliónu, resp. ich zrkadlové potrestanie. Kameňovanie síce nebolo obráteným zopakovaním trestného činu cudzoložstva bezprostredne, no v predstavách Nahuov mohlo magicky generovať plodivú silu (pritiahnúť ju do ľudského sveta v podobe dažďa a pod.), čo bolo presným opakom jej neúžitečného spotrebovania cudzoložným pohlavným stykom.

Na odstránenie narušenia kozmického poriadku, spôsobených trestnými činmi, však podľa Nahuov nepostačovalo príslušnými štátnymi orgánmi (vládcami, sudcami, katmi), t. j. ľuďmi vykonané, rituálne potrestanie páchatel'ov – do tohto potrestania bolo nutné „zapojiť“ aj bohov. Preto napríklad po ukameňovaní cudzoložníkov nasledovalo zabalenie ich mŕtvol do rúch, do ktorých kňazi odievali sochu, t. j. stelesnenie bohyně dažďa Tlazolteotl. Popravení boli zabalením do týchto rúch rituálne vydaní do moci bohyně, ktorá v predstavách Nahuov vzápätí nadprirodzene eliminovala ich trestný čin a napravila jeho škodlivé následky, a to povedzme tak, že zoslala na Zem zúrodňujúci dážď, čím kompenzovala úbytok plodivej sily, spôsobený cudzoložníkmi.⁴⁶ Z práve opísanej aktivity Tlazolteotl možno odvodiť všeobecnejší záver, že u Nahuov spáchanie trestného činu a jeho negatívne konzekvencie nebolo možné odčiniť vypsvedaním sa z hriechov, vedúcim k ich

⁴⁴ JOHANSSON, *op. cit.*, s. 91 an.

⁴⁵ VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 204.

⁴⁶ Tamže.

odpusteniu božstvom. Preto aj pramenne doložené právo obyvateľov Tenochtitlanu raz za život „sa vyspovedať“ zo spáchania sexuálnych trestných činov pred kňazom slúžiacim v chráme bohyne Tlazolteotl (táto „spoved“ sa označovala ako *neyolmelahualiztli*, t. j. „umenie pravdivého predkladania srdca“) a tým v zásade uniknúť svojmu potrestaniu, t. j. poprave, je výsledkom neporozumenia autorov prameňov úlohe, ktorú uvedená bohyňa plnila vo vzťahu k trestaniu kriminálnikov. Úlohou bohyne totiž nebolo odpustiť zločiny, ale nadprirodzene ich absorbovať a tým ich – spolu s ich škodlivými následkami – eliminovať. Nadprirodzená absorpcia a eliminácia trestných činov Tlazolteotl nadväzovala na rituálne potrestanie ich páchatel'ov. Keďže Nahuovia trestný čin, resp. akýkoľvek delikt obrazne stotožňovali s exkrementom,⁴⁷ t. j. s Douglasovej znečistením, bola táto aktivita Tlazolteotl „rituálnou koprofágiou“. Išlo o proces, ktorý „opravoval“ kozmický poriadok, „poškodený“ trestným činom, a ktorý spočíval v „konzumácii“ trestného činu a jeho škodlivých následkov bohyňou.⁴⁸ Tento proces bol nadprirodzený, no zároveň aj mechanický v tom zmysle, že jeho priebeh, t. j. „prehltnutie, požutie a strávenie trestného činu a jeho škodlivých následkov bohyňou“, si Nahuovia dokázali predstaviť analogicky k svojmu každodennému prijímaniu potravy. Naproti tomu odpustenie hriechu kresťanským Bohom je značne abstraktnou akciou, ktorú si na rozdiel od „konzumácie“ nemožno predstaviť ako niečo materiálne.

V predstavách Nahuov sa však Tlazolteotl neobmedzila na „konzumáciu“ cudzoložstva, ale, ako už bolo uvedené, zároveň aj premenila jeho negatívne konzekvencie, t. j. vyplytvanie plodivej sily, na pozitívny fenomén – bohyňa kompenzovala úbytok plodivej sily jej poskytnutím ľuďom napríklad v podobe dažd'a; okrem toho boli popravení cudzoložníci neskôr pochovaní do zeme, čo sa taktiež chápalo pozitívne – ako jej zúrodnenie.⁴⁹ Trestanie cudzoložníkov tak potvrdzuje už spomenutú skutočnosť, že rituálne a princípom taliónu sa riadiace trestanie nahuaských kriminálnikov malo nielen represívnu, ale aj restoratívnu funkciu.

Uvedené však potvrdzuje aj trestanie iných trestných činov, a to predovšetkým tých, ktoré boli u Nahuov považované za závažné (*tetzauhtlahtlacolli*), a ku ktorým patrili protištátne trestné činy (napríklad zrada štátu, resp. vládcu či porušenia zákonov obmedzujúcich prepych, ktoré luxusný životný štýl vyhradili vládcovi a úzkej zámožnej vláducej vrstve *pipiltin*, čím upevnili nadradenosť vládcu a tejto vrstvy nad masou obyčajných ľudí *macehualtin*), trestné činy úradníkov, sudcov, kňazov a vojenských hodnostárov (napríklad korupcia), trestné činy spáchané počas vojenských výprav vojakmi alebo ich veliteľmi (napríklad neuposlušnosť rozkazu), vražda, lúpež, kvalifikované prípady krádeže, interrupcia, cudzoložstvo, porušenie kňazského celibátu, homosexuálne a transsexuálne správanie, verejné opilstvo a iné.⁵⁰ Za závažné trestné činy väčšinou (nie však vždy) hrozila smrť (*miquiztlatzontequiliztli*), pričom ich páchatelia boli rituálne popravovaní podľa určitých pravidiel. Tieto pravidlá určovali, kedy, na akom mieste (napríklad na námestí/trhovisku, t. j. verejne), ako (ukameňovaním, uškrténím, obesením, rozštvrténím,

⁴⁷ BURKHART, L. M. *The Slippery Earth. Nahua-Christian Moral Dialogue in Sixteenth Century Mexico*. Tucson: University of Arizona, 1989, kap. 4. KLEIN, C. F. Teocuitlatl, "Divine Excrement" – The Significance of "Holy Shit" in Ancient Mexico. *Art Journal*, 1993, Vol. 52, No. 3, s. 20 – 27.

⁴⁸ JOHANSSON, *op. cit.*, s. 95 an.

⁴⁹ Tamže, s. 113.

⁵⁰ VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 207 – 227.

utopením, upálením, dekapitáciou, stiahnutím z kože zaživa, zasypaním, t. j. udusením popolom, zastrelením šípami, ubitím na smrť, postupným vyhladovaním uväznenej osoby na smrť a pod.), pomocou akého prostriedku (napríklad kamene, povraz, voda, oheň, drevený kyjak) a so zameraním na akú časť tela trestaného (napríklad hlava) treba vzhľadom na druh spáchaného (závažného) trestného činu vykonať trest smrti. Ak sa popravy riadili uvedenými pravidlami, boli pre Nahuov práve tými rituálmi, ktoré bolo nevyhnutné realizovať, aby príslušní bohovia odstránili narušenia kozmického poriadku trestnými činmi a premenili ich škodlivé následky na nejaký všeobecne prospešný jav. Napríklad poprava odsúdenca utopením či upálením mohla zúrodniť pôdu, čo bol podľa Nahuov proces, ktorý nemal iba prirodzenú povahu (mŕtvolu utopeného odsúdenca alebo popol, čo zostal po jeho upálení, sa použili ako hnojivo), ale aj – a to predovšetkým – nadprirodzený rozmer (zúrodnenie pôdy mŕtvoulou či popolom nastalo v nahuaskej optike v božskej rézii).⁵¹

Dátum, miesto, spôsob a prostriedok popravy, ako aj časť tela odsúdenca, na ktorú bola poprava zameraná, mali určité symbolické, t. j. nadprirodzené, náboženské významy. Hoci ich dešifrovanie zostáva v pomerne veľkej miere na úrovni hypotézy, vo všeobecnosti z neho vyplýva, že rituálne popravy páchatel'ov závažných trestných činov boli v mnohých prípadoch zároveň ich trestaním podľa princípu taliónu, resp. podľa niektorého z jeho variantov.⁵² Uvedené sme už videli na lapidácii cudzoložníkov. Ďalším dobrým príkladom môže byť trestanie zradcov. Zrada štátu, resp. vládcu (*temactecahualiztli*) bola zrejme najzávažnejším trestným činom. Jeho skutkovú podstatu bolo možné naplniť viacerými spôsobmi, najmä však akoukoľvek formou spolupráce s obyvateľmi, bojovníkmi či vyzvedáči nepriateľských mestských štátov, za ktorú hrozil tento trest: zradca bol rozštvrtený, jeho potomkovia i ostatní príbuzní boli zotročení do štvrtej generácie (kolektívna trestná zodpovednosť sa uplatňovala v zásade iba pri trestnom čine zrady), jeho dom bol zbúraný a jeho pozemok bol posypaný soľou, aby sa na ňom už nikdy nič neurodilo.⁵³

Rozštvrtenie (*tetequiliztli*) zradcu, známe aj z európskych právnych dejín, by sme spolu s Ebertom mohli považovať za jeho potrestanie podľa princípu symbolického taliónu: rozštvrtenie zradcu bolo zrkadlovým obrazom škodlivého pôsobenia zrady smerom na všetky štyri svetové strany, t. j. jej škodlivosti pre celú krajinu.⁵⁴ Je možné, že ľudia účastní na poprave zradcu (aspoň v niektorých prípadoch) zjedli kusy jeho tela (mohlo ich byť aj viac ako iba štyri). Účelom tohto rituálneho kanibalizmu bolo stimulovať analogické konanie príslušného božstva, t. j. podnietiť ho, aby odstránilo trestný čin jeho „skonzumovaním“ a aby premenilo jeho negatívne konzekvencie na nejaký pozitívny fenomén.⁵⁵ Rituálny kanibalizmus však aj fyzicky odstránil pôvodcu trestného činu. V tejto súvislosti možno doplniť, že zradca bol zo sveta symbolicky „zmetený“ spolu s celou svojou rodinou: na mieste zradcovho domu sa kopalo, kým nevytryskla podzemná voda, čo vyjadrovalo „vytrhnutie koreňa“ rodinnej domácnosti zradcu, čiže jej totálny a definitívny zánik.⁵⁶

⁵¹ JOHANSSON, *op. cit.*, s. 102 – 136.

⁵² Porovnaj tamže.

⁵³ *Éstas son leyes que tenían los indios de Nueva España, Anáhuac o México*, s. 194. IXTLILXOCHITL, F. de Alva. *Obras Históricas. Tomo I.* Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura; Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997, s. 405.

⁵⁴ EBERT, *op. cit.*, s. 401.

⁵⁵ JOHANSSON, *op. cit.*, s. 115.

⁵⁶ Tamže, s. 123 – 125.

Ďalej boli smrťou v súlade s princípom taliónu trestaní napríklad vrahovia,⁵⁷ pričom však nie je doložené, žeby boli popravení presne tým istým spôsobom, ktorým zavraždili svoje obete, t. j. podľa identického taliónu. Niekedy neboli popravení, ale sa stali doživotnými otrokmi pozostalých po ich obetiach.⁵⁸ Trestný čin vraždy (*temictiliztli*) mal niekoľko kvalifikovaných skutkových podstát; napríklad, kto iného zavraždil tak, že mu podal otrávený nápoj, bol obesený.⁵⁹ Podľa Johanssona vsunutie krku popravovanej osoby do slučky symbolizovalo pohlavný styk;⁶⁰ v predstavách Nahuov tak poprava obesením (*tequehmecaniliztli*), niekedy alternovaná zaškrtením, mohla fungovať, podobne ako napríklad lapidácia, ako magický „generátor“ plodivej sily, od ktorej závisela reprodukcia, čiže pretrvanie ľudstva, fauny i flóry.

Rituálne popravy sa riadili princípom taliónu aj pri trestných činoch spočívajúcich vo vážnom ohrození nevinnej osoby trestom smrti (prípadne iným trestom). Takýmito trestnými činmi boli: ohováranie inej osoby na verejnosti – jej taktó vzniknutá, zlá povesť v zásade stačila na začatie trestného konania voči nej, pravda, v niektorých prípadoch sa naň vyžadovalo aj udanie (napríklad v Tezcocu, ak manžel na základe šíriacich sa „klebiet“ podozrieval svoju manželku z cudzoložstva, ale nepristihol ju *in flagranti*, súd to vyšetroval iba na základe jeho formálneho podnetu⁶¹); krivé obvinenie; krivá svedecká výpoveď.⁶²

V súlade s princípom taliónu bolo trestané spáchanie nielen takých (mnohých) trestných činov, za ktoré hrozil kapitálny trest, ale aj niektorých trestných činov, za ktoré hrozili iné druhy trestu. Hoci aj tieto trestné činy boli vo všeobecnosti chápané ako narušenia kozmického poriadku, pri trestaní ich páchatel'ov sa do popredia dostávala potreba napraviť ujmy a nahradiť škody, ktoré utrpeli obete a pozostalí po obetiach. Obetiam a pozostalým sa poskytovala materiálna kompenzácia i morálna satisfakcia, ktorých konkrétne formy boli istým protikladom (opakom, zrkadlovým obrazom) podstaty a negatívnych konzekvencií spáchaných trestných činov. Uvedme niekoľko príkladov.

Kto predal do otroctva cudzie dieťa, ktoré sa „zatúlalo“ či stratilo, bol súdne predaný do otroctva, pričom suma, ktorá sa pri tom utŕžila, ako aj majetok odsúdencu (ak nejaký mal), boli rozdelené medzi dieťa oslobodené z otroctva, zastúpené jeho matkou, osobu (osoby), ktorá (ktoré) oznámila (oznámili) ilegálny predaj dieťaťa do otroctva, a kupujúceho, ktorý dieťa kúpil *bona fide*, t. j. dobromyseľne sa domnievajúc, že ide o otroka (ak však páchatel' uniesol cudzie dieťa s úmyslom predat' ho do otroctva, bol popravený zaškrtením).⁶³ Kto iného trebárs v ruvačke zranil, bol povinný zabezpečiť mu (a zaplatiť) liečenie (ak mu zároveň poškodil odev, musel mu poskytnúť nový).⁶⁴

Ak zlodej nenaplnil niektorú z kvalifikovaných skutkových podstát krádeže (*ichtequiliztli*), t. j. ak nekradol na trhovisku či v chráme, ak sa nevlámал do domu, v ktorom kradol,

⁵⁷ TORQUEMADA, J. de. *Monarquía Indiana. Tomo segundo*. México: Porrúa, 1969, s. 165.

⁵⁸ MARGADANT, G. F. *Introducción a la historia del derecho mexicano*. Decimotava edición. México: Esfinge, 2006, s. 33.

⁵⁹ *Éstas son leyes que tenían los indios de Nueva España, Anáhuac o México*, s. 188.

⁶⁰ JOHANSSON, *op. cit.*, s. 113 – 114, 126 – 130.

⁶¹ Porovnaj IXTLILXOCHITL, *op. cit.*, s. 385.

⁶² TORQUEMADA, *op. cit.*, s. 165.

⁶³ VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 220 – 221.

⁶⁴ Tamže, s. 221.

ak neodcudzil určité väčšie množstvo vecí, prestížne (luxusné) predmety, vyhradené vládcom a elitám, či 20 alebo viac klasov kukurice, alebo ak jeho trestný čin nemal charakter lúpežného prepadnutia, nebol spravidla potrestaný smrťou, ale inak.⁶⁵

Ak zlodej odcudzil menej hodnotnú vec (napríklad bežný čln či rybársku sieť), zaplatil dvojnásobok jej ceny. Táto suma sa rozdelila medzi okradnutú osobu (tu išlo o reparačnú sankciu, t. j. o odškodné) a štát, resp. vládcu (tu išlo o represívnu sankciu, t. j. o pokutu).⁶⁶ Poskytnutie odškodného zlodejom bolo jeho potrestaním podľa princípu analogického taliónu, a to v tom zmysle, že slúžilo na náhradu škody a bolo tak opakom jej vzniku v dôsledku krádeže, resp. protikladom zlodejovho ilegálneho obohatenia sa na účet okradnutej osoby. Aj zaplatenie pokuty zlodejom bolo jeho potrestaním podľa princípu (analogického) taliónu, a to preto, že bolo opakom akcie (krádeže), ktorou zlodej narušil poriadok a pokoj spoločnosti, garantovaný štátom (vládcom).

Ak zlodej odcudzil hodnotnejšiu vec, musel okradnutej osobe túto, prípadne rovnakú vec vrátiť alebo jej musel vyplatiť jej hodnotu, a okrem toho bol dočasne ztročený, pričom istý čas musel pracovať pre okradnutú osobu alebo pre tretiu osobu, ktorej ho predala okradnutá osoba.⁶⁷ V tomto prípade musel teda zlodej okradnutej osobe poskytnúť nielen materiálnu kompenzáciu (naturálna alebo relutárna reštitúcia odcudzenej veci; práca v prospech okradnutej osoby), ale aj morálnu satisfakciu (zlodej sa dočasne stal otrokom okradnutej osoby). Táto kompenzácia i satisfakcia boli pritom potrestaním zlodēja podľa princípu analogického taliónu: zlodejovo odškodnenie okradnutej osoby bolo náprotivkom jeho ilegálneho obohatenia sa na jej úkor; zlodejovo (dočasné) ztročenie zase korešpondovalo s tým, že krádežou zhoršil sociálno-ekonomické postavenie okradnutej osoby.

V predchádzajúcom výklade som problematiku tejto štúdie preskúmal s dôrazom na nahuaské chápanie trestného činu a trestania (trestu a jeho výkonu). Zostáva analyzovať ju z hľadiska nahuaského nazerania na páchatel'a trestného činu.

Minimálne v mestských štátoch Tenochtitlan a Tezcoco nastal v priebehu druhej polovice 15. storočia po Kr. prechod od tzv. kultúry hanby (*shame culture; Schamkultur*) k tzv. kultúre viny (*guilt culture; Schuldkultur*),⁶⁸ ktorý, ako som podrobnejšie ukázal na

⁶⁵ Tamže, s. 223 – 225.

⁶⁶ Tamže, s. 223.

⁶⁷ Tamže, s. 222 – 223.

⁶⁸ Pojmy „kultúra hanby“ a „kultúra viny“ boli prvýkrát vymedzené v diele BENEDICT, R. *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*. London: Secker & Warburg, 1947. Tieto pojmy vyjadrujú odlišné typy konceptualizácie základných prvkov trestného práva (páchatel', trestná zodpovednosť, trestanie a pod.) na báze emócií hanba alebo vina. Vina je určitým vnútorným psychickým stavom a patrí do sféry svedomia páchatel'a, t. j. vina je takpovediac „viditeľná“ či „hmateľná“ iba pre samotného páchatel'a. Naproti tomu hanbu, ktorú na seba uvrhol páchatel', „vidia“ aj ľudia z jeho okolia, t. j. hanba sa manifestuje navonok, napríklad ľudia dávajú osobám postihnutým hanbou najavo, že nimi pohrdajú, a stráňa sa ich. Vinu možno odčiniť, hanbu však nie, alebo aspoň nie úplne – hanbu možno totiž úplne odstrániť v zásade iba smrťou osoby, ktorá si svojím zlým správaním privodila hanbu (ASSMANN, J. *Panství a spása. Politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*. Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 154.). V kultúre hanby prevažuje kolektivistická mentalita. Páchatel'ova individualita je oslabená, keďže je integrálnou súčasťou určitého spoločenstva (napríklad rodu), ktorého členov spája silná solidarita, a preto sa následok trestného činu, t. j. hanba, rozširuje z páchatel'a na ostatných členov jeho spoločenstva. Páchatel' tak znáša hanbu spolu s členmi svojho spoločenstva, pričom však (aspoň navonok, smerom k iným spoločenstvám) nie je individuálne zodpovedný, t. j. osobne vinný zo spáchania trestného činu.

inom mieste,⁶⁹ spočíval v troch spolu súvisiacich javoch. Po prvé, presadila sa individuálna trestná zodpovednosť, z čoho existovala zrejme iba jedna výnimka, ktorou bol už spomenutý trestný čin zrady štátu (vládcu). Po druhé, zvýraznil sa subjektívny charakter trestnej zodpovednosti, čomu napomohlo aj čiastočné prekonanie presvedčenia o tom, že niektorí ľudia sú osudom nezvratne predučení stať sa zločincami (toto predučenie vyplývalo z toho, že dátumy narodenia budúcich zločincov boli podľa rituálneho kalendára nepriaznivé). Po tretie, nastal rozvoj štátneho aparátu a štátom kreovaného a aplikovaného právneho poriadku, ktorého normy boli všeobecne, t. j. pre obyčajných ľudí, elity i vládcov záväzné a riadne – svetskou i božskou mocou – sankcionované, a ktorý sa uplatňoval „zhora“, t. j. vertikálne, centralizovane a naprieč celou spoločnosťou. Tým sa značne oslabil sociálno-kontrolná funkcia hanby, uplatňujúca sa skôr len v rámci horizontálnych sociálnych vzťahov a v mikrosociologických kontextoch. V prípade spáchania trestného činu tak už nebolo podstatné, že páchatel upadol do hanby, ale to, že osobne zavinil porušenie konkrétnej trestnoprávnej normy a previnil sa tak proti štátu, za čo mu hrozil konkrétny, štátom stanovený trest.

Z uvedenej charakteristiky prechodu predhispánskej nahuaskej spoločnosti od kultúry hanby ku kultúre viny vyplýva, že tento prechod podnietil rozvoj dobového trestného práva hmotného a zefektívnil trestné konanie, keďže presadil monopol štátu, resp. vládcu na stíhanie a trestanie kriminálnikov podľa ním stanovených a uplatňovaných pravidiel, umožnil jednoznačne zistiť, kto je trestne zodpovedným páchatelom, resp. kto má byť potrestaný, ako aj to, aký trest sa má uložiť za spáchanie jednotlivých druhov trestných činov. Na druhej strane, prechod nevedel k plošnej sekularizácii trestného práva – štát, resp. vládca naďalej stíhali a trestali kriminálnikov s primárnym cieľom rituálne „opraviť“ nadprirodzený kozmický poriadok „poškodený“ trestnými činmi. Preto tiež trestná zodpovednosť páchatel'a, teraz (takmer výlučne) individuálna, ako aj subjektívna, bola nezmenene konceptualizovaná v kontexte nahuaskej náboženskej kozmovízie, a to ako určité znečistenie páchatel'a. Azda tomu napomáhala aj to, že znečistenie páchatel'a bolo pre Nahuov výrazne menej abstraktným konceptom ako jeho osobná vina, keďže znečistenie si spájali s prvkami reálneho sveta, napríklad s exkrementmi. Dobrým príkladom je v tomto smere zotročený kriminálnik (*tlacohltli*),⁷⁰ ktorý využil svoje právo pokúsiť sa

---

V kultúre viny je to opačne. Prevažuje v nej individualistická mentalita, páchatel'ova individualita nie je výraznejšie oslabená a následkom trestného činu je individuálna zodpovednosť, t. j. osobná vina páchatel'a, na ktorej členovia páchatel'ovho spoločenstva neparticipujú. V zásade tiež platí, že v kultúre hanby je delikt správaním v rozpore s hodnotami a normami určitého spoločenstva a v kultúre viny je správaním v rozpore s celospoločenskými hodnotami a normami – ide hlavne o hodnoty a normy obsiahnuté v celoštátnom právnom poriadku, ktorý presadzuje štátna moc. FIKENTSCHER, *op. cit.*, s. 425.

⁶⁹ VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtilan*, s. 194 – 207.

⁷⁰ Zotročením sa trestali najmä tieto trestné činy: zrada (zotročenie príbuzných zradcu), zneužitie právomoci úradníkmi, defraudácia, verejné opilstvo (obyčajný človek *macehualli* – na rozdiel od člena elity *pilli* – bol popravený až po druhom pristihnutí v stave opitosti; po prvom pristihnutí bol predaný do otroctva); predaj majetku rodičov bez ich súhlasu; mrhanie dedičstvom; predaj cudzieho dieťaťa do otroctva; vražda, ak pozostalí odpustili vrahovi a prijali ho ako svojho otroka; neúmyselné usmrtenie cudzieho otroka (páchatel' sa stal otrokom osoby, ktorej otroka neúmyselne usmrtil), menej závažná krádež. VYŠNÝ, P. Pre-Hispanic Nahuatl Slavery. *Ethnologia Actualis: revue pre výskum kultúr etnických spoločností = The Journal of Ethnographical Research*, 2020, Vol. 20, No. 2, s. 102 [online] [cit. 2025-05-10]. Dostupné na: <https://sciendo.com/article/10.2478/eas-2021-0012>.

utiecť z trhoviska, na ktorom mal byť proti svojej vôli predaný. Ak bol jeho útek úspešný, istí hodnostári z vládcovho paláca ho jeho znečistenia zbavili (čím zároveň získal slobodu), a to nielen symbolicky, ale aj fyzicky – otrok si počas úteku zámerne zašpinil nohy exkrementmi, čím manifestoval svoje znečistenie, ktoré uvedení hodnostári odstránili tak, že mu zariadili vodný kúpeľ a poskytli čisté oblečenie (predtým mu ešte sňali z krku ťažké drevené jarmo, ktoré bolo taktiež zdrojom jeho znečistenia).⁷¹

Chápanie trestnej zodpovednosti ako upadnutia páchatel'a do hanby (*pinahuiliztli*) si nesporne zachovávalo istú relevanciu, na rozdiel od Johanssona⁷² sa však domnievam, že nazeranie na páchatel'a ako na znečistenú osobu bola oveľa významnejšie. Koncept znečistenia páchatel'a totiž podporoval novú trestnoprávnu kultúru (t. j. kultúru viny), a to konkrétne jej podstatný prvok, ktorým bola exkluzívnosť, systematickosť a komplexnosť stíhania a trestania kriminálnikov štátnou mocou. Túto hypotézu v porovnávacej právno-historickej perspektíve potvrdzuje napríklad nazeranie na vrahov v starovekých Athénach zhruba v klasickom období. Vrah tu bol nositeľom a šíriteľom znečistenia, ktoré bolo všeobecne nebezpečné, resp. škodlivé. To na jednej strane vyvíjalo značný tlak na ľudí z okolia vraha, aby ho vydali na trestné stíhanie, ako aj na príslušné štátne orgány, aby týmto stíhaním, t. j. s určitými rituálmi spojeným potrestaním vraha, eliminovali znečistenie. Na druhej strane stotožnenie vraždy so znečistením, čiže s niečím, čo vyvoláva odpor, symbolicky vyjadrovalo nesúhlas spoločnosti nielen s tým, že vrah zavraždenému spôsobil najhoršie možné zlo, ale aj s tým, že pri tom svojvoľne použil silu, ktorej používanie bolo legitímnym monopolom athénskeho štátu.⁷³

Znečistenie nahuaského kriminálnika, ako ukážem ďalej, malo dve formy, ktoré spolu súviseli, no neboli totožné.

Prvá forma spočívala na predstave, že páchatel' je nebezpečný, lebo znečistenie, ktorého je zdrojom a šíriteľom, samo osebe, teda aj bez akcie, či dokonca bez vedomia páchatel'a, vážne a mnohako poškodzuje ľudí z páchatel'ovho okolia, širšiu spoločnosť, ba aj celý kozmos. S touto predstavou súviselo presvedčenie, že prvá forma znečistenia páchatel'a je automaticky nastupujúcim, t. j. objektívne nevyhnutným dôsledkom spáchania trestného činu, čo potvrdzujú tri skutočnosti. Po prvé, znečisteným bol páchatel' už v čase, keď bol iba podozrivým, t. j. pred začatím svojho trestného procesu. Nahuovia totiž podozrivú osobu obrazne nazývali „tvárou zašpinenou popolom“,⁷⁴ čo jasne poukazuje na jej znečistenie; okrem toho boli presvedčení, že táto osoba svoj trestný čin nemôže utajiť, lebo znečistenie na ňu upriamuje pozornosť jej okolia, širšej spoločnosti i štátnej moci, a preto ani nemôže uniknúť svojmu trestu⁷⁵ ako prostriedku eliminácie znečistenia, čo tiež reflektovalo inkvi-zičný charakter dobových trestných konaní, a to konkrétne možnosť ich začatia súdom na základe verejne známej zlej povesti obžalovaného. Po druhé, páchatelia trestných činov

⁷¹ DURÁN, D. *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, II*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002, s. 191 – 192. LÓPEZ AUSTIN, *Cuerpo humano e ideología. Las concepciones de los antiguos nahuas, I.*, s. 461 – 467.

⁷² JOHANSSON, *op. cit.*, s. 97 – 98.

⁷³ HARRIS, E. M. The Family, the Community and Murder: The Role of Pollution in Athenian Homicide Law. In: ANDO, C. – RÜPKE, J. (eds.). *Public and Private in Ancient Mediterranean Law and Religion*. Berlin: De Gruyter, 2015, s. 22 – 28.

⁷⁴ SAHAGÚN, *op. cit.*, s. 588.

⁷⁵ Tamže.

boli práve pre ich znečistenie, a osobitne pre obavy, že je nákazlivé, štátnomocensky izolovaní ešte pred začiatkom (a aj počas) ich trestných procesov – páchatelia patriaci k obyčajným ľuďom (*macehualtin*) boli držaní v štátnej väzbe, páchatelia patriaci k elite (*pipiltin*) boli v domácom väzení.⁷⁶ Po tretie, za znečistených boli považované aj osoby, o ktorých sa pred súdom ukázalo, že boli krivo obvinené alebo neopodstatnene potrestané zotročením, ktoré sa preto – napriek svojej nevine – museli rituálne očistiť kúpeľom v prameni na posvätnom kopci Chapultepec⁷⁷ v deň, na ktorý podľa rituálneho kalendára pripadalo znamenie *ce itzcuintli* (t. j. „1-pes“) (v tento deň tiež vládca vynášal rozsudky smrti).⁷⁸

Kým prvá forma znečistenia páchatel'a bola nutným dôsledkom spáchania trestného činu, jeho druhá forma bola v predstavách Nahuov vyvolaná zámerne, a to odsúdením páchatel'a na určitý trest a jeho výkonom, resp. bola súčasťou potrestania páchatel'a. Táto druhá forma znečistenia bola pritom chápaná ako akési vážne ochorenie páchatel'a, ktoré malo spočívať v jeho výraznom fyzickom i psychickom úpadku, spôsobenom úbytkom a narušením vzájomnej rovnováhy a riadneho fungovania spirituálnych síl sídliacich v jeho tele, a ktoré bolo – na rozdiel od prvej formy znečistenia – nebezpečné a škodlivé viac-menej iba pre neho samého.⁷⁹

Nahuaské múdroslovie *huehuetlahtolli*, ktoré je unikátnym bohatým prameňom poznania nahuaskej spoločnosti, kozmovizie i normatívnych systémov (vrátane do istej miery práva), „chorobný stav“ kriminálnikov vystihuje ich označením „ľudia bez tváre“ a uvádza, že ide o ľudí, ktorými ostatní pohrdajú a stránia sa ich a ktorých nemôže minúť zaslúžený trest.⁸⁰ Pod pojmom „tvár“ (*ixtli*) Nahuovia rozumeli jeden z dvoch konštitutívnych prvkov človeka ako osoby (plnohodnotného člena spoločnosti), a konkrétne ho spájali s ustáleným charakterom ľudí, ktorého ideálnou formou bola podľa nich „rozumnosť“. Druhým prvkom bolo tzv. srdce (*yolloitl*), ktoré Nahuovia chápali ako rozhodovanie sa a konanie ľudí, ktoré – ak bolo denno-denne v súlade s axiologickými a normatívnymi systémami spoločnosti – napĺňalo ideál, nazývaný „pevnosť srdca“.⁸¹ Ak teda kriminálnici nemali tvár, znamenalo to, že išlo o bezcharakterných ľudí, ale aj – *a fortiori* – to, že ich organizmus bol v istom neporiadku, pričom jedno a druhé Nahuovia vyhodnotili tak, že kriminálnici sú akýsi „neúplní“ či „zdegenerovaní“ ľudia, a tak aj neplnohodnotní členovia spoločnosti, patriaci na jej okraj.

Dobrým príkladom na druhú formu znečistenia páchatel'ov je trest, ktorý hrozil napríklad sudcom a úradníkom, ktorí sa dopustili korupcie menšieho rozsahu, alebo úradníkom, ktorí od obyvateľstva vyberali tribút (rozumej: určité dane) a v menšom rozsahu sa z neho obohatili. Títo kriminálnici boli potrestaní – okrem zosadenia z funkcie a straty možnosti zastávať akúkoľvek funkciu v budúcnosti – verejným ostrihaním vlasov dohola, prípadne

⁷⁶ VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 140.

⁷⁷ Kopec Chapultepec, nachádzajúci sa v dnešnom Ciudad de México, patrí tak trochu aj do našich dejín. Na jeho vrchole stojí zámok, ktorý bol oficiálnym sídlom Maximiliána Habsburského, brata Františka Jozefa I. a cisára Mexika v rokoch 1864 až 1867.

⁷⁸ SAHAGÚN, *op. cit.*, s. 348.

⁷⁹ K tomu v širších súvislostiach pozri LÓPEZ AUSTIN, *Cuerpo humano e ideología. Las concepciones de los antiguos nahuas*, I, kap. 8.

⁸⁰ LEÓN-PORTILLA, M. – SILVA GALEANA, L. *Huehuetlahtolli. Testimonios de la antigua palabra*. México: Fondo de Cultura Económica, 1991, s. 55 – 59, 83 – 86.

⁸¹ LEÓN-PORTILLA, *op. cit.*, s. 189 – 192.

ich spálením.⁸² Tu, ako je zrejmé, išlo nielen o telesný, ale aj o znevažujúci trest. Navyše, potrestaný svojím zovňajškom, nápadne sa odlišujúcim od zovňajšku iných ľudí, nosiacich (muži i ženy) dlhé vlasy, svojmu okoliu signalizoval – kým mu prípadne nedorástli vlasy – že je zločincem, na čo okolie pravdepodobne reagovalo tým, že mu prejavovalo dešpekt a vyhýbalo sa mu. Potrestaný sa teda ocitol v nepriaznivom postavení, ktoré ešte zhoršovala druhá forma jeho znečistenia, spôsobená únikom spirituálnej sily *tonalli* z jeho hlavy, keďže už na nej nemal vlasy, ktoré takémuto úniku v predstavách Nahuov bránili.⁸³ Nahuovia sa pritom veľmi obávali fyzického a psychického úpadku v dôsledku straty *tonalli*, ako vidieť aj z toho, že po *conquiste* ich španielski misionári (františkáni, dominikáni, augustiniáni) dokázali efektívne disciplinovať hrozbou i skutočným používaním práve trestu ostrihania vlasov (španielsky kráľ síce tento trest v roku 1560 zakázal, no v praxi bol do istej miery naďalej vykonávaný).⁸⁴

Výrazne znížená somatická a psychická funkčnosť organizmu odsúdenca, zámerne vyvolaná jeho potrestaním a predstavujúca druhú formu jeho znečistenia, bola špecifickou odplatou štátu (vládcu) za to, že spáchal trestný čin, a zároveň zrkadlovým obrazom škodlivého následku tohto trestného činu, t. j. narušenia kozmického (a spoločenského) poriadku. Inak povedané, páchatel' svojím trestným činom „poškodil“ kozmický (a spoločenský) poriadok, t. j. makrokozmos, za čo sa mu oplátilo „rovnakou mincou“ – ublížilo sa jeho telu, na ktoré Nahuovia nazerali – podobne ako mnohé iné kultúry sveta – ako na mikrokozmos, teda ako na miniaturizovanú kópiu makrokozmu. V tomto zmysle sa potom rituálne potrestanie páchatel'a riadilo princípom identického taliónu – podstata zla spôsobeného trestným činom makrokozmu bola rovnaká ako podstata zla, ktoré spôsobilo potrestanie páchatel'ovi tohto trestného činu.

Výkon trestu v podobe škodlivého zásahu do organizmu odsúdenca však nebol iba zrkadlovým obrazom akcie, ktorou spáchal trestný čin. Následok tohto zásahu, napríklad únik spirituálnej sily *tonalli* z jeho hlavy, bol totiž – aspoň v niektorých prípadoch – vyvolaný cielene tak, aby prispel k spomenutej nadprirodzenej premene trestného činu a jeho negatívnych konzekvencií na nejaký všeobecne prospešný jav. Napríklad odsúdenec na smrť čakal na svoju popravu v drevenej klietke umiestnenej v blízkosti miestnosti vládcovho paláca, v ktorej sa skladovala kukurica. Strach z blížiacej sa smrti, ktorý intenzívne pociťoval, v predstavách Nahuov podnietil transfer jeho *tonalli* do miestnosti s kukuricou, kde táto spirituálna sila zvýšila jej kvalitu.⁸⁵

Na druhej strane ujma, ktorú utrpel organizmus potrestaného odsúdenca, mohla byť neskôr odstránená, a to rituálnou akciou, ktorá bola opakom akcie, ktorou bol potrestaný, a ktorá viedla k tomu, že sa znovu stal človekom s normálne fungujúcim organizmom, a tak aj plnohodnotným členom spoločnosti. Táto akcia spočívala v určitej očiste, ktorá, ako sme videli na príklade zotročených kriminálnikov, nemusela mať iba symbolický, ale aj reálny charakter – mohla spočívať v umytí sa vodou.

V istom zmysle sa svojho znečistenia mohli zbaviť aj popravení kriminálnici, keďže sa zo svojich zločinov mohli takpovediac „vykúpiť“ *post mortem*, a to tým, že ich

⁸² VYŠNÝ, *El derecho en Tenochtitlan*, s. 210 – 211.

⁸³ CARRASCO, *op. cit.*, s. 98.

⁸⁴ PARDO, O. How to Punish Indians: Law and Cultural Change in Early Colonial Mexico. *Comparative Studies in Society and History*, 2006, Vol. 48, No. 1, s. 79 – 109.

⁸⁵ JOHANSSON, *op. cit.*, s. 100.

rituálna a princípom taliónu sa riadiaca poprava podnietila nadprirodzenú transformáciu zla, ktoré spôsobili, na pozitívne fenomény (porovnaj napríklad výklad o ukameňovaní cudzoložníkov).

Záver

Cieľom tejto štúdie bolo preskúmať a preveriť hypotézu, že talión mal u predhispánskych Nahuov určitý komplexnejší význam, ktorý presahoval jeho elementárne či inštrumentálne chápanie ako osobitného druhu, resp. spôsobu trestania, pri ktorom povaha trestov korešponduje s povahou trestných činov, za ktorých spáchanie sú ukladané. Prostriedkom na dosiahnutie cieľa štúdie bola analýza v predhispánskom nahuaskom prostredí praktizovaného trestania páchatel'ov trestných činov v rituálnej forme a podľa princípu taliónu a jeho širšieho ideového a spoločenského kontextu. Výsledky tejto analýzy, zhrnuté ďalej, uvedenú hypotézu verifikovali.

Princípom taliónu sa riadiace trestanie páchatel'ov trestných činov bolo nábožensko-magickým rituálom, čo vo všeobecnosti súviselo s náboženským charakterom predhispánskeho nahuaského trestného práva, odvíjajúcim sa od presvedčenia, že represia kriminality štátnou mocou je dostatočne účinná a vedie k dokonalej náprave zla spôsobeného trestnými činmi, iba ak sa uskutočňuje v réžii nielen ľudí, ale aj bohov. Tento rituál mal vo vzťahu ku konkrétnym druhom trestných činov a trestov osobitné formy, ktoré však mali rovnaký hlavný účel – v predstavách Nahuov sa nimi, a zároveň s nadprirodzenou pomocou bohov, „opravoval“ kozmický poriadok „poškodený“ trestnými činmi, s čím sa najmä v prípade početných trestných činov považovaných za závažné spájala nadprirodzená, bohmi uskutočnená premena týchto trestných činov a ich negatívnych konzekvencií na všeobecne prospešné javy. Rituálnym a princípom taliónu sa riadiacim trestaním páchatel'ov sa dosahovali aj náprava ujem a náhrada škôd, spôsobených obetiam trestných činov a pozostalým po (usmrtených) obetiach, a v širšom zmysle aj štátu, resp. vládcovi ako garantovi poriadku a pokoja v spoločnosti. Tento druhý účel trestania bol podstatne praktickejší ako prvý, keďže spočíval v poskytnutí morálnej satisfakcie a/alebo materiálnej kompenzácie obetiam trestných činov či pozostalým po obetiach, a v úhrade pokút štátu (vládcovi), a preto nemožno vylúčiť, že zatlačil do úzadia – hoci asi iba v menšom počte trestnoprávných prípadov – inak hlavný účel trestania kriminálnikov, teda „opravovanie“ kozmického poriadku „poškodeného“ trestnými činmi.

Spoločným menovateľom rituálnych foriem trestania páchatel'ov podľa princípu taliónu bol ich charakter akcií, ktoré boli – priamo či nepriamo, sčasti či úplne, symbolicky či reálne – opakom akcií, ktorými boli spáchané trestné činy, ako aj negatívnych konzekvencií týchto trestných činov. Podľa princípu homeopatickej mágie boli druhé akcie (a ich negatívne konzekvencie) neutralizované prvými akciami, čo sa často spájalo aj s premenou zločinov a ich škodlivých následkov na pozitívne fenomény. Keďže trestné činy a všetko, čo spôsobili, bolo považované za nebezpečné znečistenie, podstatou rituálu trestania bola purifikácia, ktorá v predstavách Nahuov znečistenie eliminovala, čím sa zároveň uskutočnila aj „oprava“ kozmického poriadku „poškodeného“ trestnými činmi. Purifikačnou akciou však rituál trestania odstraňoval iba prvú formu znečistenia, ktorá bola automatickým dôsledkom spáchania trestného činu a škodila predovšetkým smerom navonok – ľudom z okolia páchatel'a, širšej spoločnosti a kozmickému poriadku. Naproti tomu druhú formu znečistenia, škodiacu najmä samotnému páchatel'ovi, tento rituál zámerne vyvolal,

aby bolo páchatel'ovi, resp. jeho organizmu ublížené spôsobom, ktorý bol zrkadlovým obrazom trestného činu páchatel'a a jeho škodlivých následkov. Páchatel' tak bol potrestaný podľa princípu taliónu nielen štandardným trestom, ktorý sa mu uložil, ale aj v tomto užšom, špeciálnejšom zmysle.

Ako znečistenie sa konceptualizovala aj osobná vina páchatel'a trestného činu, čo platí aj o jeho hanbe, hoci tá po prechode predhispánskej nahuaskej spoločnosti od kultúry hanby ku kultúre viny mala skôr len okrajový význam. To, že páchatel' bol považovaný za znečisteného, zvyrazňovalo jeho nebezpečnosť a potenciál škodiť. Vznikal tak tlak na ľudí z páchatel'ovho okolia, aby ho udali, ako aj na príslušné štátne orgány, aby viedli trestné konanie s cieľom eliminovať znečistenie. Keďže táto eliminácia bola vnímaná ako nevyhnutnosť a keďže rituály, ktoré na ňu slúžili, mohli vykonávať iba sudy a ďalšie štátne orgány, malo rituálne a princípom taliónu sa riadiace trestanie nielen represívnu (vlastné potrestanie páchatel'ov) a restoratívnu funkciu („oprava“ kozmického poriadku „poškodeného“ trestnými činmi, náprava ujem a náhrada škôd spôsobených trestnými činmi), ale aj upevňovalo monopol štátu (vládcu) na stíhanie a trestanie kriminálnikov.